

**БОРОТЬБА НАДЗВИЧАЙНОЇ КОМІСІЇ З ЕКОНОМІЧНОЮ ЗЛО-
ЧИННІСТЮ: ЗАВДАННЯ, МЕТОДИ, РЕЗУЛЬТАТИ
(НА МАТЕРІАЛАХ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНСЬКОЇ НАДЗВИЧАЙ-
НОЇ КОМІСІЇ, 1919-1922 РР.)**

Проблема діяльності органів Надзвичайної комісії ускладнена наявністю усталених стереотипів, сформованих як за радянських часів, так і в сучасній вітчизняній історіографії. Це стосується і такого питання як боротьба чекістів з економічною злочинністю, тобто зі спекуляцією та корупцією, згідно з розумінням цього явища в зазначений хронологічний період. Визначення завдань, методів та наслідків діяльності органів НК в сфері економіки, дозволить визначити роль цього органу в житті тогочасного суспільства, наблизить дослідників до розуміння сутності Надзвичайної комісії.

У радянській історіографії (С. Дукельський, Д. Голінков, Л. Маймескулов та інші) стверджувалося, що боротьба чекістів з економічною злочинністю була відповіддю на дії спекулянтів та корупціонерів, що завдавали шкоди народному господарству та молодій радянській державі. Сучасні дослідники (В. Ченцов, Р. Подкур тощо) мало уваги приділяють зазначеному питанню з огляду на домінуючу тенденцію оцінки органів НК виключно як карально-репресивних.

Джерельна база дослідження складається з опублікованих та неопублікованих матеріалів, частина з яких вперше вводиться до наукового обігу. Зокрема, в ході дослідження була проаналізована справочинна документація ХГНК 1919-1922 рр. (протоколи засідань Колегії, звіти, архівно-кримінальні справи).

Боротьба зі спекуляцією, з одного боку, провадилася в рамках здійснення політики «воєнного комунізму» та мала запобігти нелегальній торгівлі, а з іншого боку, кримінальне переслідування особи по обвинуваченню в спекуляції виступало методом прихованого економічного

пограбування буржуазії. Законом визначалася різна міра покарання – від виплати штрафу до розстрілу, але на практиці, як свідчать вивчені протоколи засідань колегії ХГНК, у більшості справ обвинувачені в спекуляції були ув'язнені до концентраційного табору терміном від 3 місяців до 5 років чи на «період громадянської війни». При цьому, в'язня могли відпустити за умови виплати певної суми його родичами або амністувати, якщо в певний короткий термін за нього буде внесена застава. Таким чином, більшовики забирали у буржуазії приховані заощадження.

Близьким до спекуляції за соціальною природою було мішечництво, але воно, на відміну від спекуляції, не тягло за собою кримінальної відповідальності. Це було обумовлено соціальним складом мішечників (селянство), а також значною роллю нелегального постачання продовольством у виживанні населення міст за умови недостатнього державного забезпечення. Що стосується корупції, яка входила до так званих «посадових злочинів», то тут слід підкреслити ефективність методів роботи органів НК, але поширеність цього явища серед радянських службовців свідчила про значні проблеми у побудові більшовиками державного апарату. За корупцію найчастіше розстрілювали.

З переходом у 1921 р. до нової економічної політики органи НК перейшли від ситуативної боротьби з посадовими злочинами та спекуляцією до системного контролю за економікою, що виразилось у присутності співробітників органів НК в державних органах, на підприємствах, у складі різних комісій.

Таким чином, боротьба з економічною злочинністю для органів НК була не скільки самоціллю, скільки ще одним засобом для боротьби з буржуазією та колишньою моделлю економічних відносин у суспільстві. Діяльність органів НК у цій сфері мала забезпечити реалізацію політики «воєнного комунізму», згодом – непу.

Чемерис В.Ю.
НТУ «ХПІ»